

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за социологију, Београд

DOI 10.5937/kultura1548202J

УДК 321.7(611)

323(611)(091)

оригиналан научни рад

ЗНАЧАЈ ИЗБОРНЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ ЗА ОДРЖАВАЊЕ И РАЗВОЈ МИНИМАЛНОГ НИВОА ДЕМОКРАТИЈЕ

ПРИМЕР РЕПУБЛИКЕ ТУНИС

Сажетак: У овом раду применићемо теоријски оквир минималне дефиниције демократије (тј. изборне демократије) на пример Републике Тунис након промена које су се догодиле после Арапског пролећа. Желимо да илуструјемо хипотезу да демократска политичка култура, која има континуиран карактер, може имати важну улогу у одржавању нуклеуса демократије – изборног процеса. Такође, покушаћемо да покажемо да су специфично (либерално и толерантно) културно-историјско наслеђе и политичка пракса у Тунису важни фактори за формирање и одржавање демократије у тој земљи (бар на минималном тј. изборном нивоу). Циљ нам је да покушамо да дамо макар оквирну оцену да ли се Тунис, неколико година након Арапског пролећа, може назвати изборном демократијом. Посредно, биће речи и о томе да ли и на који начин ислам може бити препрека демократизацији једног друштва.

Кључне речи: изборна демократија, политичка култура, ислам, Тунис

Увод – теоријски оквир

Минимални концепт демократије прихватили смо као теоријску основу јер сматрамо да је управо тај модел умногоне погодан за испитивање евентуалне компатибилности ислама са демократијом¹ као и за примену тог теоријског модела на пример појединих арапских земаља (у нашем случају фокус ће бити на Републици Тунис). Проналажење потенцијалних спона између (изборне) демократије и ислама је веома важна и изазовна тема, међутим, у овом раду том проблематиком бавићемо се тек узгредно, док ће у првом плану бити примењивање теоријског концепта минималне дефиниције демократије на примеру Туниса у последњих неколико година.

Дефиниција минималног концепта демократије подразумева да: „докле год се у режиму одржавају слободни и поштедни избори – а то су сви избори где сви могу да учествују и где постоји неизвесност исхода – дотле може да се каже да је поредак демократски”.² Овај концепт је теоријско уприште за тип политичког режима који се назива изборна (дефектна) демократија.

Сматрамо да одржавање избора нуди другачију перцепцију политичке сфере у односу на ситуацију у којој се избори уопште не одржавају. Дакле, када је о изборима реч, постоји формални односно процедурални део који се мора испоштовати да би се избори уопште могли назвати демократским. Можемо се такође сложити да уколико развој демократије у одређеном друштву остане само на нивоу поштовања формалног дела, изгубиће се демократска суштина. Међутим, ипак сматрамо да одржавање фер и слободних избора, уз примену свих међународно утврђених стандарда за валидно спровођење изборног система, формира и обликује политичку климу која, са друге стране, утиче на формулисање нових вредносних система који су далеко погоднији за развој и прихватање и осталих демократских начела. Због тога мислимо да минимални концепт демократије, иако удаљен од потпуне дефиниције демократије, може послужити као основа за даљи развој друштвеног система у том правцу.

1 Не сматрамо да се може ставити знак једнакости између минималне дефиниције демократије и демократије уопште, напротив! Међутим, за потребе овог рада одлучили смо се да применимо овај, основни, и најмање захтеван теоријски концепт, управо због примера којим се бавимо. Сматрамо да је важно почети од минималног концепта који може (али, наравно, и не мора) бити основ за даљи развој појединих муслиманских друштава у демократском смеру.

2 Павловић, Д. и Антонић, С. (2007) *Консолидација демократских уставна у Србији после 2000. године*, Београд: Службени гласник, стр. 45.

Ово је посебно значајно управо када је реч о муслиманским земљама у којима религија, а неретко и ауторитарно политичко наслеђе имају важну улогу у обликовању и дефинисању вредносног система. У таквој ситуацији можда је управо компатибилност ислама и изборне демократије један од начина да се пронађу споне између неких интерпретација ислама и једне од варијанти демократског уређења. Међутим, пре него што размотримо тезу о креирању демократске политичке културе на основу одржавања избора, најпре ћемо се укратко осврнути на услове које избори морају да испуне да бисмо их могли назвати фер и слободним. Иако можемо навести велики број критеријума, за потребе овог рада показатеље изборне демократичности сврстаћемо у четири основне категорије, у складу са моделом који је у својој студији развио Душан Вучићевић.³

Први критеријум постулира да се избори сматрају успешним уколико најзначајније и највеће странке, било опозиционе било оне које су на власти, учествују на изборима.⁴ Дакле, позивање на бојкот је први сигнал да је демократско одржавање избора стављено под знак питања те стога, наравно, не можемо говорити о изборној демократији. Такође, искључивање партија из изборне трке је значајан сигнал да не можемо систем оценити као демократски.⁵ Неретко се дешава да се у муслиманским друштвима одређеним странкама онемогућава да учествују на изборима уз изговор да је реч о происламистичким организацијама које заступају радикална тумачења ислама и могу угрожавати општу безбедност. Понекад то и јесте истина, међутим неретко је реч о (пред)изборној манипулативној стратегији владајућег врха ради дискредитовања потенцијалних конкурената за власт. У том случају је јасно да се ради о изборном ауторитаризму а не о изборној демократији.

Други сет стандарда се односи на сам чин гласања. „Свим грађанима, без обзира на расу, пол, религијску или националну припадност мора бити гарантовано право да бирају и буду бирани, као и право да учествују у изборним радњама без икакве дискриминације. Осим тога, правним актима и у пракси морају бити загарантована основна лична и политичка права – слобода удруживања, слобода окупљања, слобода штампе, слобода мисли и јавног изражавања итд.

3 Вучићевић, Д. (2010) Демократизација кроз изборе – изборни ауторитаризам у Србији, *Политичка ревија* Вол. 26, бр. 4, Београд: Институт за политичке студије, стр. 14.

4 Исто, стр. 14.

5 Јовановић, Н. (2014) На ивици изборне демократије: Србија после избора 2014, *Социолошки преглед* Вол. XLVIII, бр. 4, стр. 510.

– а свим политичким партијама и кандидатима осигурана могућност да учествују на изборима”.⁶ Неопходно је и да на бирачким местима (која морају бити доступна свим грађанима) буде обезбеђена тајност гласања, транспарентна процедура гласања, бројања гласова и утврђивање коначних резултата избора. Такође, свим изборним актерима и посматрачима мора бити гарантована могућност посматрања самог изборног процеса, а притисци на бираче и куповина гласова су најстроже забрањени.⁷

Трећа група стандарда подразумева најбитније елементе изборног система и обезбеђивање равноправности свих учесника. У вези са базичним елементима треће групе стандарда мора постојати консензус власти и опозиције а изборни систем је заправо неупитна константа у изборној једначини.⁸

Последњи сет правила се односи на питања о равноправној медијској презентацији изборних учесника и о транспарентности извора финансирања странака. Треба напоменути да уколико одређено друштво називамо изборном демократијом то значи да су критеријуми из прва три сета стандарда испоштовани у потпуности, међутим, то не мора бити случај са четвртом групом. Наиме, идеално типска ситуација потпуне медијске равноправности, у реалности је готово немогућа. Одступања су правила а не изузеци. Стога уколико су испуњени сви критеријуми из прва три сета стандарда, а нпр. у јавности нису доступне информације о свим изворима финансирања највећих партија не можемо тај политички систем *a priori* сврстати у категорију недемократских система. То не значи да су питања из четврте групе стандарда неважна. Напротив! „Неравноправност у финансирању или у заузимању медијског простора може унапред одредити резултат изборне утакмице коју, у том случају, нема смисла ни започињати”.⁹

Заједнички именитељ примедби које су упућене ауторима који користе минимални принцип демократије је истицање чињенице да су избори пука процедуралност, а да је демократија, са друге стране, далеко обимнији и захтевнији концепт. Један од могућих одговора на те замерке је да све те процедуре, иако изгледају (и јесу) претежно техничке природе, ипак представљају својеврстан почетни корак и клицу демократије, без којих не би било ни даљег напредовања ка вишим нивоима демократичности (тј. ка либералној

6 Исто, стр. 15.

7 Вучићевић, Д. нав. дело, стр. 15; Јовановић, Н. нав. дело, стр. 510.

8 Исто.

9 Јовановић, Н. нав. дело, стр. 511.

односно уставној демократији). „Желимо да истакнемо да одржавање фер и слободних избора (а посебно континуитет одржавања избора са демократским предзнаком) формулише својеврсну политичку културу која, са друге стране, помаже да се демократија на поменутом нивоу и одржи, па можда чак и напредује у консолидацији на захтевнијим ступњевима. Дакле, реч је о двосмерном процесу, са једне стране одржавање избора подразумева и развој политичке културе која одговара начелима минималног концепта демократије а, са друге стране, развој партиципативне политичке културе је један од темеља учвршћивања демократије у одређеном друштву”.¹⁰

Габријел Олмонд и Сидни Верба (Gabriel Almond and Sidney Verba) под синтагмом ’политичка култура’ подразумевају типове оријентације популације једне земље у односу на политичке објекте, тј. у односу на политички систем, његове кључне институције и процедуре, и у односу на улогу коју има појединац у том систему.¹¹ Политичка култура се односи на целину преовлађујућих политичких гледишта и вредности у једном друштву у одређеном добу. Важно је нагласити да се политичка култура преноси политичком социјализацијом. Она није непроменљива али може бити мање или више постојана. На политичку културу могу утицати религија, доминантна идеологија и увођење различитих државних норми и санкција. Такође, треба нагласити и то да различити нивои (не)демократичности заправо одређују одређену политичку климу.¹²

Укрштањем различитих критеријума Олмонд и Верба разликују парохијалну, поданичку и партиципативну политичку културу. Када је реч о партиципативној политичкој култури, која је основ демократских уређења, појединци активно партиципирају у политичкој сфери тако што бирају или имају могућност да буду изабрани. Парохијална култура је темељ традиционалних заједница, поданичка ауторитарних, а партиципативна политичка култура је неопходан (мада не и довољан) услов демократије. Аутори истичу да без овакве политичке културе нема ни одржавања избора који су својеврстан нуклеус демократије. Међутим, ми сматрамо да је однос институције избора и (партиципативне) политичке културе узајамно условљен и двосмеран.

¹⁰ Исто, стр. 511.

¹¹ Almond, G. and Verba, S. (1989) *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, London: Sage Publications, Inc, p. 5.

¹² Куљић, Т. Култура, политичка у: *Социолошки речник*, приредили Богдановић, М. и Мимица, А. (2007), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 273; Јовановић, Н. нав. дело, стр. 511.

Тако одржавање избора може успоставити и одржавати демократску политичку културу а, са друге стране, уколико дође до промене свести чланова друштва, како о сопственом, тако и о положају владајућих групација, они могу радити на успостављању изборних институција.¹³ „Иако су избори за партиципативну политичку културу полазна, али свакако не и крајња тачка, ми сматрамо да, као што постоји ниво потконсолидоване демократије, може постојати и подниво партиципативне политичке културе који може бити основа за даљи развој демократије у друштву. Реч је, заправо о развојку изборне политичке културе која је основ изборне демократије”.¹⁴ Ова друга страна медаље посебно је значајна у ери глобализације, технолошког напретка, у време растуће међудржавне повезаности и вишег нивоа размене добара, људи и информација. У савременом свету тешко је (или готово немогуће) било коју идеју задржати унутар граница сопствене државе. Свакако, не треба ни пренагласити утицај међунационалне размене политичких идеја али чини се да је то важно имати на уму и када су муслиманска друштва у питању.

Почетак одржавања слободних и поштених избора у срединама у којима до тада то није био случај може утицати на промену политичке културе. Ово посебно важи за оне земље чији грађани немају искуство политичке партиципације, чак ни на минималном нивоу, на нивоу заокруживања имена кандидата односно странака или коалиција на изборним листама. Не треба заборавити да изборни процес подразумева и предизборне кампање, (мање или више динамичан) међустранички дијалог, посматрање бројања гласова, анализу стручњака итд. Све ово је у одређеним друштвеним срединама непознато, а увођење институције поштених и слободних избора свакако мења политичку климу. Свакако, као што смо и навели, потребно је предано и прецизно поштовање изборних правила да би се они могли окарактерисати као фер и слободни, међутим, не треба упасти у замку културноцентричности (као што то понекад чине пре свега западни аутори) и занемаривати значај који избори могу имати у срединама у којима демократија још увек није укореењена.¹⁵ Како је приметио Румел Дахија (Rumel Dahiya) интеграција муслиманских странака (па чак и оних конзервативних) у политички систем веома је корисна јер ће политичари, неминовно, бити одговорнији управо зато што су освојили поверење бирача на изборима. Наравно, то не мора нужно

13 Almond, G. and Verba, S. нав. дело, стр. 16.

14 Јовановић, Н. нав. дело, стр. 511.

15 Јовановић, Н. нав. дело, стр. 513.

бити случај. Политичка ситуација у Тунису потврђује изнесу хипотезу, али је случај неких других друштава (нпр. египатског) оповргава.¹⁶

Историјски мозаик верских, теоријских и политичких тенденција у Тунису

Прва у серији револуција и преврата 2010. године (Јасмин револуција) догодила се управо у Тунису. Талас нереда захватио је потом и друге земље Северне Африке и Блиског Истока и убрзо добио заједнички назив Арапско пролеће. Да бисмо разумели недавне догађаје у Тунису, као и промене које су још увек у току, најпре морамо направити историјски мозаик кључних идеја, људи и догађаја. Ако се осврнемо на прошлост Туниса у претходна два столећа (али и раније) биће нам јасније зашто савремени аутори¹⁷ сматрају да је ова држава једна од најмодернијих у арапском свету. Алфред Степан (Alfred Stepan) истиче да је историјски континуитет друштвене реалности Туниса најбољи контрааргумент тези, коју заступају теоретичари секуларизације и модернизације, да је религија (а поготову ислам) *de facto* традиционалан и ирационалан корпус идеја и пракси, а што значи да су њени поклоници нужно одвојени од модерних и рационалних образаца живота и гурнути у загрљај ауторитаризма. Туниско културноисторијско наслеђе, као и савремене тенденције (чињеница да Тунис, по његовом мишљењу данас јесте изборна демократија), сведоче о могућностима усклађивања демократије и ислама.¹⁸

С обзиром на то да нам обим овог рада не дозвољава детаљније улажење у историјске процесе и догађаје у Тунису, у овом делу ћемо се, накратко, осврнути само на поједина дела, ствараоце и тренутке који су важни као елементи тезе о специфичном, модерном и верски толерантном развоју политичке и културне климе земље која може бити плодно тло за даљи развој (изборне) политичке културе.

Деветнаести и двадесети век су периоди туниске историје који нас највише интересују, међутим, најпре ћемо се вратити још неколико векова уназад, у време у коме је стварао

16 Dahiya, R. (2013) Arab Spring and Future of Political Islam, *Indian Foreign Affairs Journal* Vol. 8. No. 2, p. 165.

17 Stepan, A. (2012) Tunisia's Transition and the Twin Tolerations, *Journal of Democracy* Vol. 23, No. 2, p. 20; Wolf, A. (2013) An islamist 'renaissance'? Religion and politics in post – revolutionary Tunisia, *The Journal for North – African Studies*, Vol. 18, No. 4, p. 561; Arfaoui, K. and Tchaicha, J. (2014) Governance, Women, and the New Tunisia, *Politikologija religije* Vol. VIII, No. 1, p. 136.

18 Stepan, A. нав. дело, стр. 90.

Ибн Халдун (Ibn Khaldun) (1332-1406), средњовековни муслимански философ, историчар и економиста чија дела поједини аутори чак сматрају и претечом социолошке литературе.¹⁹ О томе колико значајно место заузима овај мислилац у туниској идејној историји најбоље сведочи чињеница да његова статуа краси трг у Авенији Хабиба Бургибе (Habib Bourguiba), једној од централних улица туниске престонице. Статуа је подигнута 1978. године и представља симбол либералног, толерантног и напредног културног и интелектуалног наслеђа.²⁰

Ибн Халдун се првенствено бавио историјом Бербера као и економским фазама које су обележиле ту историју. За социолошку мисао је интересантно да је овај аутор развио цикличну теорију успона и пада друштвених заједница, као и теорију социјалног конфликта на примеру дихотомије између номада и трајно стационираних Бербера. Не улазећи даље у детаље Ибн Халдунових философских идеја (иако је то веома изазовно и отвара нове перспективе социолошког наслеђа), напоменућемо оно што је важно за духовну историју Туниса. На основу анализе неколико сачуваних дела овог ствараоца, аутори закључују да његове анализе и закључци нису детерминисани исламским доктринама. Реч је о идејно и методолошки веома развијеним и рационалним студијама које су понајмање обележене исламским утицајем.

Важно је поменути Ибн Халдуново андалузијско порекло, као и значај утицаја те политичке културе на Тунис. Ова земља је била циљна дестинација муслимана и Јевреја након пада муслиманске власти у Шпанији и прогона тих религијских заједница. Емиграција муслиманских и јеврејских породица из Шпаније донела је у Тунис, између осталог, и културу верског плурализма и толеранције.²¹ Правила која су била на снази за време муслиманске владавине у Шпанији, као и успостављене односе у заједници поједини аутори,²² наравно у датом историјском контексту, оцењују као либералне и толерантне. „Помешаност различитих раса, етничких и религијских заједница у муслиманској Шпанији природно је водила рађању једне богате и динамичне,

19 Toynbee, A. Ibn Khaldun, 17. February 2015. http://globalwebpost.com/farooq/study_res/ibn_khaldun/toynbee_khaldun.html

20 Avenue Habib Bourguiba, 13. April 2015., http://en.wikipedia.org/wiki/Avenue_Habib_Bourguiba

21 Stepan, A. нав. дело, стр. 97.

22 Stepan, A. нав. дело, стр. 97; Вукомановић, М. (2005) Верска толеранција у исламској Шпанији, *Религија и толеранција* бр. 4, Нови Сад: Центар за емпиријска истраживања религије, стр. 36.

вибрантне културе²³.²³ Уколико имамо на уму средњовековни историјски контекст, можемо закључити да је толеранција у муслиманској Шпанији била далеко већа у односу на неке друге државе; положај муслимана и Јевреја након поновног хришћанског освајања Шпаније (након реконкисте) или положај религијских мањина након реформације био је далеко лошији у односу на положај у време муслиманске власти.²⁴

Описана политичка и друштвена култура кроз радове Ибн Халдуна (и других аутора) али и путем свакодневне праксе и обичаја одбеглог шпанског нехришћанског становништва, стигла је у Тунис и на тај начин постала важан део туниског начина живота. На овај период позивају се и савремени политичари алудирајући на то да је верска толеранција иманентни облик комуникације у Тунису.²⁵ Статуа Ибн Халдуна у центру града има задатак да подсећа нове генерације Тунишана на то.

Посебно значајно доба за континуитет са савременим збивањима у Тунису је период непосредно пре, и за време колонијалне потчињености, као и период ослобођења и стицања државне независности. Још пре потпадања Туниса под француски протекторат, 12. маја 1881. године у тој земљи усвојени су закони и Устав који су били далеко либералнији у односу на слична документа у другим арапским земљама. Штавише, 1861. године у Тунису је усвојен први писани устав у арапској историји! Тај Устав је настао као компромис између просекуларних и прорелигијских групација у земљи. Француски историчар Жан – Пјер Фили (Jean Pierre Filiu) истиче да је у поменутом Уставу политички домен био драстично одвојен од религијског – није прописано чак ни то да је нужно да владар Туниса мора бити муслиман.²⁶

У деценијама које су уследиле муслимански аутори су, из перспективе ислама, проналазили мостове између доктринарних начела те религије и људских права, као и између ислама и демократије уопште. Најпознатији теоретичар тог доба је био Тахар Хадад (1899 – 1935) (Tahar Haddad) оснивач првог великог слободног синдиката и борац за женска права. Хадад је сматрао да правилно тумачење Курана читаоца може навести искључиво на закључак о потпуној једнакости жена и мушкараца. Све више савремених аутора сматра да у Курану не постоје андроцентричне тенденције и да је женска потчињеност у муслиманским друштвима

23 Вукомановић, М. нав. дело, стр. 36.

24 Исто, стр. 36.

25 Stepan, A. нав. дело, стр. 98.

26 Исто, стр. 98.

резултанта патријархалне културе. Интересантно је да је овај туниски мислилац још на почетку двадесетог века дошао до сличних закључака.²⁷

Период француске колонијалне власти (1881-1956) оставио је значајан траг на туниском друштву. Велика Британија и Француска, две највеће колонијалне силе, развиле су различите моделе организације и управљања колонијалним поседима. За разлику од британске, француска колонијална политика је, уз економску експлоатацију, подразумевала и увођење културних промена. Француске власти су захтевале унификацију колонијалног становништва у складу са њиховим моделом живљења.²⁸

Након стицања националне независности и ослобађања од колонијалне власти, велики део муслиманских друштава је свој (нови) идентитет градило на исламској традицији. Тунис је, и у овом случају, био изузетак. Путем секуларизације, осим Туниса наставиле су још и Турска и Иран. Све арапске земље у Африци су у своја правно-политичка документа унеле исламска (шеријатска) начела. То, опет, није био случај са Тунисом.²⁹ Чини се да је француска власт у тој земљи оставила значајнији траг него у другим државама.

Хабиб Бургиба, први председник независног Туниса, био је одлучан и истрајан у идеји формулисања 'туниског ислама', тј. специфичног споја исламске доктрине са модерним вредностима. Иако је номинално ислам (односно одређена интерпретација ислама) био део Бургибине политике, у реалности то није била пракса. Аутори се углавном слажу да је ислам за време његове владавине био на друштвеним и политичким маргинама, док су секуларизација и модернизација на велика врата ушле у туниске институције и домове.³⁰

Иако се описана слика туниског друштва за време Бургибине владавине може учинити поприлично демократском, то је ипак само површни утисак. Истина је да је Хабиб Бургиба успешно наставио континуитет толерантне политичке и друштвене културе, спајајући туниску либералну традицију са модерним, прозападним (првенствено француским) образцима политичког и друштвеног делања. Међутим, упркос свему наведеном, не сме се изгубити из вида чињеница да за време Бургибине власти (1956-1987) нису одржавани

27 Исто, стр. 99.

28 Нешић, М. (2012) *Ислам и модерна држава*, Београд: Задужбина Андрејевић, стр. 29.

29 Исто, стр. 30.

30 Stepan, A. нав. дело, стр. 100; Wolf, A. нав. дело, стр. 561.

избори. Један од закључака могао би бити да је Бургиба владао ауторитарно, истовремено уносећи у туниску друштвену климу модерне и либералне тенденције у скоро свим областима живљења осим у политичкој сфери (концепт ауторитарне модернизације).³¹

Неодржавање избора правдано је изговором да би они могли да резултирају победом традиционалних муслимана. Због бојазни да такав сценарио није нереалан, Бургиба је уживао подршку ширих друштвених слојева (пре свега али не и искључиво урбане, средњокласне и образоване популације). Гласови незадовољства Бургибином влашћу долазили су, по правилу, од муслимана који су желели друштво прожете исламом и другачију, конзервативнију интерпретацију и праксу Курана³². Овај председник је направио оштар отклон од исламске традиције и, позивајући се на либерално наслеђе туниске историје, тежио остваривању идеала једнакости свих држављана без обзира на веру, пол, етничку или социјалну припадност. Једина (али свакако не и неважна) компонента модернизације која је изостала је измена ауторитарне политичке праксе и културе и увођење избора.

Након што је 1987. године Зин ел Абидин Бен Али (Zine El Abidine Ben Ali) преузео власт од Бургибе, покушао је да направи један корак ближе демократији и увео је изборну праксу. Већ 1989. године одржани су први избори. Међутим, због (за Бен Алија изненађујуће) чињенице да је партија са исламским предзнаком, Енахда (Ennahdha), освојила чак 15% гласова широм земље (а нешто више у граду Тунису) ова странка је забрањена, а њен лидер Рашид ал – Гануши (Rashid al – Ghannushi) је морао да потражи азил ван земље. Медени месец Бен Алија и изборне демократије брзо се завршио. Практика одржавања избора опстала је за све време Бен Алијеве владавине, али успостављени систем свакако не можемо назвати изборном демократијом. Уважавајући чињеницу да нису све партије имале право учешћа на изборима, и с обзиром на то да постоји сумња у тачност представљених изборних резултата, нипошто не можемо говорити о демократији, ни у ужем, а камоли у ширем смислу.³³ Дакле, може се рећи да је Бен Али донекле наставио са ауторитарном праксом свог претходника. Међутим, и овакав закључак би био поједностављен. Бен Алијев режим је добар пример изборног ауторитаризма. Преузимајући Бургибине изговоре

31 Куљић, Т. (2005) *Тито: социолошко-историјска студија*, Зрењанин: Градска народна библиотека *Жарко Зрењанин*, стр. 13.

32 Stepan, A. нав. дело, стр. 100.

33 Wolf, A. нав. дело, стр. 562.

о потенцијалном доласку исламиста на власт, Бен Али је селективно дозвољавао учешће партија на изборима који су се редовно одржавали. Међутим, иако фасадни, избори су формулисали својеврсну изборну политичку културу која је умногоме важан фактор у садашњим променама у Тунису. Партиципативна политичка култура (иако не у пуном обиму) није непозната туниским гласачима и то може бити веома важан чинилац у даљој стабилизацији демократије у тој земљи. Ми, дакле, сматрамо да ово политичко наслеђе, уз идејно либералне тековине (подразумевајући и продемократске интерпретације ислама) и наведена тумачења из раније историје – могу бити плодна подлога за консолидацију изборне демократије у Тунису.

Одржавајући изборе Бен Али је покушавао да Тунис представи као демократску земљу. Међутим, за разлику од Бургибе, он је изашао у сусрет и исламским традиционалистима, инсистирајући на важности религијског идентитета заједнице. Бен Али је, макар номинално, тежио компатибилности ислама и демократије и сматрао је себе носиоцем и промотером специфичног споја исламске традиције и савремене модерности. На пример, у предизборној кампањи Бен Али се појављивао одевен у традиционалну исламску ношњу, а током једне предизборне трке медији су извештавали о његовом ходочашћу у Меку. Установио је Министарство верских послова, религијску радио станицу, увео је медијско праћење рамазанског поста и подржавао оснивање исламског банкарства. Међутим, када год би се владајућој елити и самом председнику учинило да исламски симболи постају видљиви у друштву (као што је то било случај током деведесетих година), одмах би биле издате наредбе о забрани ношења дугих брада, покривању верница и сличних верских манифестација.³⁴

Све у свему, Бен Али је покушавао да клацкалицу која се у време Бургибе исувише нагнула ка просекуларном крају, врати у равнотежни положај. И можда би он у томе и успео, да је остао на власти и да су се питања која разматрамо задржала у фокусу пажње туниског друштва. Догађаји су, међутим, кренули другим током: потпуно другачија превирања изродила су велики талас протеста који је назван Јасмин револуцијом и који је у кратком временском периоду прерастао у Арапско пролеће. Испоставило се да противници Бен Алијевог режима нису ни секуларисти ни традиционалисти појединачно, већ обе групације уједињене у сиромаштву.

34 Исто, стр. 562.

*Анализа развоја (изборне) демократије у Тунису
након Арапског пролећа*

Протести започети крајем 2010. године у земљама Северне Африке и Блиског Истока доминантно су узроковани растућим незадовољством становништва због економских прилика у тим земљама. Захтев за сменом, по њиховом мишљењу, непотистичке и корумпиране владајуће елите био је један у низу захтева за економским бољитком. Дакле, неупитна је чињеница да су протести и побуне у арапском свету најпре, а можда и највише, имале изразито социјално – економски предзнак.

У прилог тврдњи да су демонстрације и улични нeredи у појединим арапским земљама биле првенствено иницирани социјалним незадовољством иде и чињеница да се арапске рентеријерске земље, богате нафтним ресурсима, нису суочиле са побунама грађана. Готово да није било протеста у Саудијској Арабији, Катару, Уједињеним Арапским Емиратима и Оману. У Кувајту и Алжиру је незадовољство грађана испољено спорадично, без већег интензитета. Насупрот томе, у друштвима чији економски просперитет није заснован на извозу нафте и гаса, дошло је до велике друштвене мобилизације и до промена у политичкој елити.³⁵

Дакле, висока стопа дохотка по становнику, добра инфраструктура, развијеност и других привредних грана (а не само оних које су у непосредној вези са природним ресурсима), као и висок ниво верског образовања становништва (важно је нагласити да је, по правилу, реч о конзервативно-религијском образовању), брана су масовнијим протестима за свргавање властодржаца. Међутим, економско благостање (односно недостатак истог) свакако није једини узрок Арапског пролећа. Различити аутори³⁶ слажу се да су демонстранти, али и они који су остали у својим домовима и подржавали њихове захтеве, одлучно тражили увођење демократије у њихове земље. Желели су свргавање ауторитарних режима и успостављање изборног процеса. Резултати истраживања спроведеног у Египту показали су да 84% интервјуисаних Египћана сматра да су примарни циљеви Арапског пролећа демократија и економски просперитет.³⁷

35 Владисављевић, Н. (2013) Стабилни ауторитаризам у Арапском пролећу, *Социолошки преглед* вол. XLVIII, бр. 4, стр. 498.

36 Stepan, A. нав. дело, стр. 90; Arjomand, S. A. (2013) The Islam and Democracy Debate after 2011, *Constellations* Vol, 20, No. 2, p. 301; Roy, O. (2012) The Transformation of the Arab World, *Journal of Democracy* Vol, 23, No. 3, p. 17; Wolf, A. нав. дело, стр. 566.

37 Arjomand, S. A. нав. дело, стр. 301.

Захтеви за демократијом свакако јесу један од стубова идејне платформе коју су промовисали арапски демонстранти. У земљама у којима није било протеста (рентеријерске државе богате нафтом), изостао је и захтев за демократизацијом и то из два разлога: апарат принуде је добро развијен у богатим арапским земљама (боље него у осталим), а такође, западне силе ни у ком случају не желе нереде у државама из којих увозе нафту и природни гас. Дакле, економска стабилност и (релативни) материјални просперитет становника арапских земаља, развијени апарат силе и одсуство воље међународних сила да подстакну масовну мобилизацију становништва против власти (чак напротив!) чине контекст у који је готово немогуће сместити слике протеста и побуна које су виђене у другим арапским земљама.

Сматрамо да поред свих наведених чинилаца који су довели (односно нису довели) до трансформација режима у арапским земљама, постоји и фактор политичке културе који може бити катализатор или препрека увођењу демократије. Не треба губити из вида да су све земље (осим Алжира) које су 'преживеле' Арапско пролеће –монархије.³⁸ Ове монархије се битно разликују од европских уставних монархија јер краљ или емир непосредно управљају: постављају и смењују владе, руководе полицијом, одређују карактер, како унутрашње, тако и спољне политике и ограничавају деловање правосудних и других органа. Не треба заборавити ни то да монарси имају блиске везе са верским властима. У овим земљама постоји поданичка политичка култура која, по правилу, политички пасивизира становништво. Са друге стране, у појединим земљама у којима се одиграло Арапско пролеће, као нпр. у Тунису, постојала је другачија политичка култура.

Протести у Тунису почели су седамнаестог децембра 2010. године након самоспаљивања двадесетшестогодишњег тунишанина Мухамеда Боуазизија (*Mohamed Bouazizi*). Млади продавац воћа и поврћа подлегао је опекотинама четвртог јануара наредне године. Његова смрт била је иницијална каписла за ерупцију општег незадовољства и само десет дана касније тадашњи председник, Бен Али је, заједно са својом породицом, услед великих и масовних протеста и притисака, морао да напусти земљу.

38 Никако не би требало посматрати арапске монархије као хомогену категорију јер су по свом настанку али и даљем развоју умногоструко међусобно различите. Међутим, за потребе овог рада те разлике нису од фундаменталног значаја те ће стога оне (само условно) посматрати као иста категорија.

Мирис Јасмин револуције проширио се и на друге арапске земље. Побуне су почеле у Египту, Либији, Сирији... Социјални захтеви су свакако неспорни, а кључно питање за нас у овом раду је – да ли су људи на улицама заиста тражили демократију или не? Ми ћемо се овде фокусирати заправо на сам исход протеста а то су, пре свега избори 2011. године (за које сматрамо да су кључни) али ћемо се осврнути и на изборе одржане крајем 2014. године да бисмо указали на континуитет изборне праксе у овој земљи. Сматрамо да је анализа избора својеврстан одговор на недоумице у вези са тим да ли су Тунишани желели демократију и у којој форми су је перципирали, као и одговор на питање какав је став политичких елита у односу на питање (изборне) демократије као споне између муслиманског друштва и модерних тековина.

Ако се, само накратко осврнемо на различите гласове о томе да ли Тунис иде у правцу демократизације или не, увидећемо да је заиста постојала неусаглашеност аутора у вези са тим питањем. Оливије Рој (Olivier Roy) изричито сматра да су у тој земљи видљиве промене на свим нивоима друштва и да су те промене неминовно довеле до другачијих политичких преференција.³⁹ Рој сматра да су протести у Тунису прави пример индивидуализације. Наиме, изостала је идеологија (националистичка, секуларистичка, религиозна или било која друга), нису се наметнули харизматични лидери, захтеви су били веома јасни и протести су обустављени чим су циљеви били испуњени. Нису се могле чути нити видети паролe у вези са Богом, Мухамедом или шеријатом, а демонстранти су јасно захтевали, не секуларизацију, већ демократизацију и искључивање традиционалних интерпретација религије из политике. Он закључује да су, као резултат протеста, одржани фер и слободни избори у октобру 2011. године и да су ти избори били у складу са међународним стандардима. Избори су, по његовом мишљењу, врхунац индивидуализације.⁴⁰

Међутим, Ана Волф и Ралф Лефевр (Anne Wolf, Ralph Lefevre) сматрају да претходно изнето гледиште поједностављено. Иако је несумњиво да је демократско уређење био циљ једног дела демонстраната који су учествовали у

³⁹ Он наводи да је стопа фертилитета у Тунису сваке године све мања, да се жене школују и раде, да су нуклеарне породице скоро у потпуности замениле проширена домаћинства, да су мушкарци и жене у браку сличних година и готово истог нивоа образовања што није био случај пре само неколико деценија. Такође, нове технологије, мобилни телефони и друштве мреже су повезале младе, и међусобно, и са остатком света.

⁴⁰ Roy, O. нав. дело, стр. 10.

протестима, не сме се изгубити из вида да то не важи за целу популацију која је изашла на улице. Да Тунис није кренуо демократским путем, по мишљењу ових аутора, доказује пре свега изборна победа происламске странке 2011. године. Такође, иако се слажу са тим да су октобарски слободни и поштени избори добар увод у демократску транзицију, они су много опрезнији када говоре о даљем току демократизације у Тунису. Штавише, ови аутори сматрају да се испод демократске површине налази исламистичка политичка и друштвена реалност.⁴¹

Један од индикатора неуспеле трансформације у демократију су, по мишљењу Волвофе и Лефевра, и резултати истраживања спроведеног у Тунису 2012. године. Скоро 65% анкетираних грађана оценило је политичку ситуацију у Тунису као лошу, односно као веома лошу. Растућа салафистичка претња поретку у земљи, радикализација домаћих муслимана, лоша социо-економска ситуација, недостатак слободе медија и мањинских група – то су све реалности савременог Туниса. Цитирана ауторка подсећа и на чињеницу да је млада популација у Тунису све више окренута радикалном исламу. Све наведено, по мишљењу Волфове, говори у прилог томе да тежња ка демократском уређењу није био циљ целокупног, па можда чак ни већинског, дела становништва.⁴²

Чини се да има аргумената који би оправдали становишта аутора који дају позитивне оцене (пот)консолидацији демократије у Тунису, али такође не треба занемарити ни мишљења аутора који на друштвено-политичку ситуацију у овој земљи гледају са извесном дозом страха од надирања потпуно другачијих тенденција. С обзиром на то да не поседујемо емпиријске податке, не можемо закључивати о проценту заступљености припадника различитих идејних група унутар популације која је изашла на улице да протестује. Међутим, сматрамо да интерпретације аутора које смо цитирали (Рој, Степан, Волфова и остали) само делимично објашњавају збивања у Тунису. Виђења различитих аутора одговарају једном делу истине, али тек уједињена чине целину. Права верзија тунишанског друштва је каледоскопски преломљена слика која постаје јаснија тек након уклапања свих елемената.

41 Wolf, A. нав. дело, стр. 568; Wolf, A. and Lefevre, R. (2012) Revolution under threat: the challenges of the 'Tunisian Model', *The Journal for North – African Studies* Vol. 17. No. 3, p. 562.

42 Wolf, A. and Lefevre, R. нав. дело, стр. 563.

Међутим, чини се да је консензус аутора постигнут једино у случају октобарских избора 2011. године. А управо то је оно што нас овде интересује и за шта сматрамо да је веома битно када је реч о демократској будућности ове земље. Избори су одржани у складу са међународним прописима, без инцидената, уз релативно велику излазност. Први заиста демократски избори (након ослобођења од француске власти) били су важан испит за туниску политичку културу. Аутори се слажу да је тај испит положен.⁴³ Без притисака, без медијске цензуре и пристрасности, сви грађани Туниса уписани у бирачки списак имали су право изласка на изборе и више од половине (тачније између 52% и 54%, у зависности од извора), њих је то и учинило. Највише гласова освојила је Енахда (37% односно 41%, опет у зависности од извора) док су остале партије привукле далеко мањи проценат бирача (другопласирана странка је освојила око 8% од укупног броја гласача).⁴⁴ Енахда је, у коалицији са две секуларистичке странке левог центра формирала Владу у децембру исте године.

Ако се подсетимо дефиниције минималног концепта демократије, као и четири сета критеријума који морају бити испуњени да би се избори могли назвати слободним и поштенним, можемо закључити да су туниски избори 2011. године испунили све захтеве.

Први сет критеријума подразумевао је да све партије имају могућност кандидовања на изборима. Такође, од кључног је значаја да веће странке у земљи не бојкотују изборни процес. На децембарским изборима у Тунису заиста је тако и било. Чак је и странци бившег председника, Бен Алија, било дозвољено да учествује у изборној трци.⁴⁵

У другом и трећем сету налазе се правила која се односе на сам чин гласања, на посматрање избора од стране домаћих и страних институција, као и на пребројавање гласова и евентуалне притужбе на изборну крађу. Сви аутори које смо цитирали, а који се, као што смо видели, не слажу када је реч о многим питањима, слажу се у једном – децембарски избори у Тунису 2011. године спроведени су на поштен и транспарентан начин, у складу са свим демократским прописима. Гласачи се нису жалили на притиске, није било већих инцидената на бирачким местима и нико од учесника изборне

43 Stepan, A. нав. дело, стр. 92; Roy, O. нав. дело, стр. 16; Wolf, A. нав. дело, стр. 570; Arfaoui, K. and Tchaicha, J. нав. дело, стр. 143.

44 Tunisian Constituent Assembly election, 2011, 18. April. 2015. http://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_Constituent_Assembly_election_2011

45 Stepan, A. нав. дело, стр. 91.

утакмице није се жалио на намештање резултата. Међународни посматрачи нису имали значајнијих примедби. Како би унапредили изборни процес, формирана је и прва независна изборна комисија у Тунису која ће, заједно са интернационалним организацијама, надгледати наредне изборе.⁴⁶

Што се тиче независности медија, тј. равноправне заступљености свих кандидата у изборној трци (четврти критеријум), ситуација је неизвесна. Поједини аутори⁴⁷ истичу да је у време Енахдине владавине постојала (релативна) цензура медија. Међутим, треба имати у виду и то (као што смо и навели у делу рада у коме је било речи о овим критеријумима) да је ово најфлексибилнија група критеријума и да ови стандардни нису задовољени у великом броју земаља које називамо демократским. Уважавајући оптужбе за цензуру појединих страних аутора, треба имати на уму и чињеницу да су поједини припадници опозиције сматрали да је недовољно добро организована кампања (а не искључивање њихове странке из медијске презентације) одиграла важну улогу у лошем изборном резултату. Тешко је дати објективну и коначну оцену када је о 'бочним аренама' изборне утакмице реч, али ми сматрамо да нису у великој мери нарушене правила и у оквиру ове групе стандарда, иако је свакако, неопходно побољшати стање.

Охрабрују изјаве Енахдиних представника, али и лидера других туниских странака, да ће се залагати за опстанак изборне процедуре (за коју су се борили још за време Јасмин револуције). Цитирајући једног политичара из секуларне Прогресивне демократске партије који је уверавао јавност да су демократски избори 'једина игра у граду', можемо закључити да, уколико тако и буде – изборна демократија може опстати у овој муслиманској земљи.⁴⁸ Уколико се избори буду редовно и на демократски начин одржавали, учврстиће се и изборна политичка култура која је, уз адекватно историјско наслеђе ове земље, основ за одржавање минималног концепта демократије. Истовремено, она може бити и добра основа за напредак ка вишим нивоима демократичности.

Након незадовољства и нереда због убистава двојице политичара, Енахда се повукла са власти и Тунис је водила техничка влада. Почетком 2014. године усвојен је нови Устав. Крајем 2014. године одржани су најпре парламентарни а потом и председнички избори. За разлику од избора одржаних после Арапског пролећа, победу је, овог пута, однела

46 Stepan, A. нав. дело, стр. 92.

47 Wolf, A. and Lefevre, R. нав. дело, стр. 561.

48 Stepan, A. нав. дело, стр. 91.

секуларна партија Позив Туниса (Nidaa Tounes), док се странка са исламским предзнаком, Енахда, нашла на другој позицији. Председник Туниса постао је Бежи Каид Есеби (Beji Caid Essebsi) из победничке секуларне странке. И једни и други избори су, углавном, оцењени као демократски.⁴⁹ Дакле, важно је то да се изборни процес неометано одвија у овој земљи, да су се странке смениле на власти без изборних манипулација или узурпације власти и да, без обзира на идеолошке разлике и разлике у степену конзервативизма и оријентацији ка религијским вредностима, постоји консензус да избори и изборна политичка култура остају константа у политичкој реалности. Сматрамо да усаглашеност политичких елита по том питању може бити важан елемент учвршћивања (изборне) политичке културе и на нивоу ширих друштвених слојева.

На овом месту можемо закључити да Тунис, након избора из 2011. али и након избора 2014. године, можемо сматрати изборном демократијом. Међутим, важно је напоменути да ће будућност изборне демократије у Тунису у наредном периоду зависити, између осталог, од два битна фактора. Први је социо-економско стање, а други политичка (и ратна) збивања у окружењу.

Када је у питању економска ситуација, поједини показатељи говоре о томе да се стање ипак побољшава у последње две-три године. Процент незапослених у земљи смањено се са 18% на 15%, а приметан је и раст прилива од туризма. У јануару и фебруару 2014. године било је 40% више туриста у односу на прошлу сезону. Уколико се тај тренд настави то ће битно утицати на побољшање запослености и целокупне економске ситуације у земљи.⁵⁰ Међутим, скорашњи трагични догађаји у Тунису (терористички напад у музеју Бардо у главном граду Туниса⁵¹) свакако нису катализатор опште безбедносне стабилности у земљи па самим тим ни успешне туристичке сезоне. Последице овог напада и убистава више од двадесет људи (углавном туриста) тек ће се анализирати, међутим, свакако можемо претпоставити да ће то негативно утицати на евентуални прилив већег броја туриста.

49 Tunisian parliamentary election 2014, 18. April. 2015., http://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_parliamentary_election_2014; Tunisian presidential election 2014, 18. April. 2015., http://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_presidential_election_2014

50 Tunis posle revolucije, 13. April 2015., <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/1567362/Tunis+posle+revolucije.html>

51 Broj žrtava napada u Tunisu narastao na 23, 13. April. 2015., <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Osam-turista-ubijeno-u-napadu-na-parlament-u-Tunisu.sr.html>

Други, не мање важан, фактор који можемо повезати са наведеном трагедијом која се догодила у Тунису је крајње нестабилно спољнополитичко окружење. У тренутку док пишемо овај рад скоро читав Блиски Исток захваћен је крвавим сукобима. Посебну забринутост у последње време изазивају и офанзиве екстремистичке сунитске организације (Исламска држава Ирака и Леванта) чији чланови, без милости, убијају, протерују и преводе у ислам оне који су друге вере.

Можемо закључити да је ова земља успела да преброди први удар Арапског пролећа, међутим поставља се питање каква ће бити судбина Туниса након новог круга дестабилизације у региону Блиског Истока и Северне Африке. Због своје историје, доминантне либералне сунитске струје ислама и непосредног демократског искуства у претходне четири године, Тунис заиста може бити пример уклапања ислама и изборне демократије. Па ипак, сувише је изазова и непознатих чинилаца у овој историјско-друштвеној једначини да бисмо могли са великом сигурношћу да прогнозирамо потврду наведене хипотезе.

Закључак

У потрази за илустрацијом наше хипотезе применили смо поменути теоријски оквир на савремени пример, тј. на случај Републике Тунис након Арапског пролећа. Због специфичног културноисторијског наслеђа, али и због чињенице да је ова земља најбрже изашла из политичке кризе и успоставила демократски поредак, сматрали смо је најпогоднијом за примену теоријског модела изборне демократије.

На основу чињенице да су, након одласка ауторитарног председника и окончања уличних протеста, одржани слободни и поштени избори, у складу са свим демократским начелима и процедурама, сматрамо да можемо закључити да је Тунис земља изборне демократије. Недостатак војне или стране интервенције (за разлику од других земаља, нпр. Египта и Либије), усвајање новог Устава (који не садржи шеријатска начела), и одржавање (сада већ у два циклуса!) демократских избора додатно подржавају изнети закључак. Не треба заборавити да политичари из различитих секуларних, и других странака, са сигурношћу тврде да су демократија и избори константа у политичком и друштвеном животу Туниса.

Међутим, као што смо рекли, много је различитих утицаја који могу довести до тога да описана слика не постане реалност Туниса. Два велика проблема са којима ће се власти у Тунису и грађани суочавати су – економски изазови и утицај

верског и политичког екстремизма са Блиског Истока и Северне Африке.

ЛИТЕРАТУРА:

Almond, G. and Verba, S. (1989) *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Sage Publications, Inc.

Arjomand, S. A. (2013) The Islam and Democracy Debate after 2011. *Constellations* Vol. 20. No. 2, pp. 297 – 311.

Arfaoui, K. and Tchaicha, J. (2014) Governance, Women, and the New Tunisia, *Politikologija religije* Vol. VIII. No. 1, pp. 135-164.

Avenue Habib Bourguiba, доступно на: http://en.wikipedia.org/wiki/Avenue_Habib_Bourguiba приступљено априла 2015. Broj žrtava napada u Tunisu narastao na 23. доступно на: <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Osam-turista-ubijeno-u-napadu-na-parlament-u-Tunisu.sg.html> приступљено априла 2015.

Dahiya, R. (2013) Arab Spring and Future of Political Islam, *Indian Foreign Affairs Journal* Vol. 8. No. 2, pp. 156-166.

Јовановић, Н. (2014) На ивици изборне демократије: Србија после избора 2014, *Социолошки преглед* Вол. XLVIII. бр. 4, стр. 510.

Куљић, Т. (2005) *Тито: социолошко-историјска студија*, Зрењанин: Градска народна библиотека *Жарко Зрењанин*.

Куљић, Т. Култура, политичка у: *Социолошки речник*, приредили Богдановић, М. и Мимица, А. (2007), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Нешић, М. (2012) *Ислам и модерна држава*, Београд: Задужбина Андрејевић.

Павловић, Д. и Антонић, С. (2007) *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*, Београд: Службени гласник.

Roy, O. (2012) The Transformation of the Arab World, *Journal of Democracy* Vol. 23. No. 3, pp. 5-18.

Stepan, A. (2012) Tunisia's Transition and the Twin Tolerations, *Journal of Democracy* Vol. 23. No. 2, pp. 89-103.

Toynbee, A. Ibn Khaldun, доступно на: http://globalwebpost.com/farooqm/study_res/ibn_khaldun/toynbee_khaldun.html приступљено фебруара 2015.

Tunis posle revolucije, доступно на: <http://www.rts.rs/page/stories/st/story/10/Svet/1567362/Tunis+posle+revolucije.html>; приступљено априла 2015.

Tunisian Constituent Assembly election, 2011, доступно на: http://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_Constituent_Assembly_election_2011; приступљено фебруара 2015.

Tunisian parliamentary election 2014, доступно на: http://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_parliamentary_election,_2014; приступљено априла 2015.

Tunisian šresidential election 2014. доступно на: http://en.wikipedia.org/wiki/Tunisian_presidential_election,_2014; приступљено априла 2015.

Владисављевић, Н. (2013) Стабилни ауторитаризам у Арапском пролећу, *Социолошки преглед* Вол. XLVIII, бр. 4, стр. 489-514.

Вучићевић, Д. (2010) Демократизација кроз изборе – изборни ауторитаризам у Србији, *Политичка ревија* Вол. 26, бр. 4, стр. 1 -28.

Вукомановић, М. (2005) Верска толеранција у исламској Шпанији, *Религија и толеранција* бр. 4, стр. 33-38.

Wolf, A. (2013) An islamist 'renaissance'? Religion and politics in post – revolutionary Tunisia, *The Journal for North-African Studies* Vol. 18, No. 4, pp. 560-573.

Wolf, A. and Lefevre, R. (2012) Revolution under threat: the challenges of the 'Tunisian Model', *The Journal for North – African Studies* Vol. 17. No. 3, pp. 559-563.

Nataša Jovanović

University of Belgrade, Faculty of Philosophy – Sociology Department

THE IMPORTANCE OF ELECTORAL POLITICAL
CULTURE OF DEVELOPING AND MAINTAINING A
MINIMUM LEVEL OF DEMOCRACY

A CASE STUDY OF THE REPUBLIC OF TUNISIA

Abstract

In this paper, we will apply the theoretical framework of the minimal definition of democracy (electoral democracy) to the example of the Republic of Tunisia after the changes that have occurred after The Arab Spring. We wish to illustrate the hypothesis that democratic political culture, which has a permanent character, can play an important role in maintaining the nucleus of democracy – the electoral process. Also, we will try to show that specific (liberal and tolerant) cultural – historical heritage and political practice in Tunisia are important factors for the formation and maintenance of democracy in that country (at the minimum level). Our goal is to try to give a general evaluation of whether Tunisia, a few years after The Arab Spring, can rate as electoral democracy. Indirectly, we will discuss how Islam can be barrier to the democratization of society.

Key words: *electoral democracy, political culture, Islam, Tunisia*